JustTransitions

LETLAKALA LA DINTLHA 03

Meši ye e bakwago ke phetogo ya tlelaemete ka lenaneong la dijo ka diintastering

Naa lenaneo la dijo la ka **diintastering ke eng?**

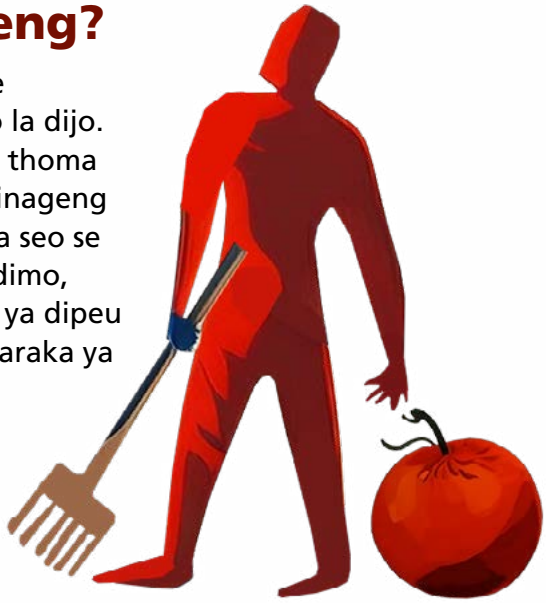

Lenaneo la dijo la ka diintastering le fetogile selo sa "tlwaelo" seo se amogetšwego lefaseng ka bophara ka nepo ya go beakanya lenaneo la dijo. Ka ge le hlotšwe go kgopolo ya bokapitale ya tšweletšo ka bontši go thoma mengwageng ya bo 1800, le ile la phatlalatšwa kudu go fetišiša ka dinageng tša lefase tša ka borwa ka mengwageng ya bo 1950–1960 ka go diriša seo se bitšwago 'Phetošo ya tša Tikologo'. Se se ile sa tšweletša puno ya godimo, eupša yeo e botilego meetse le ditsenyo, mehutahuta ye e fapanego ya dipeu ka nepo ya go oketša tšweletšo ya dibjalo tše mmalwa go abela mebaraka ya lefase ka bophara.

Go tsenya tirišong ya diintastering go tšeetše dijo boleng bja tšona setšhabeng le go tloša kgokagano le ditikologo le ditšo tša kgauswi. Sebakeng seo, go fetogile setšweletšwa, ka lebaka la tshepedišo ya molokoloko le yeo e fetošitšwego go dira poelo ye ntši ka tshenyegelo le matsapa a mannyane. Seo se bitšwago "lenaneo la kabo" le akaretša ditsenyo tša tšweletšo, dinamelwa, go šoma ditšweletša, botšweletši, thekišo le tirišo. Ditšweletšwa tšeo di swanago di tšweletšwa go ralala le dinako le mafelo, ka bontši kudu bjo bo nyakago go swana le go swantšha ditšweletšwa ka lenaneong ka moka.

SENEPE: CTA ACP-EU/FLICKR

Mafelo a tloša mehutahuta ya diphedi tša setlogo go dira gore go bjalwe dibjalo tša go swana le go rua diphoofolo tšeo di tšweletšwago ka mokgwa wa go tirišo ya ditšini le tša maphelo ao a loketšego mebaraka. Go tšwetša pele mananeo a magolo ao a swanago, ao a fapanego le ditshepedišo tša tlhago tšeo di fapafapanego le tšeo di hlakahlakanego, go na le tšhomišo ye kgolo ya dikhemikhale, ya go swana le manyora a sebjalebjale le dibolayadibokwana ka tšweletšong, le batšweletši ba dihlare go laola malwetši a diphoofolo. Dijo di tšweletšwa ka go šomiša dikhemikhale gore di be le bophelo bjo botelele ge di sepetšwa ka dinamelwa le ge di le dišelefong. Se se sepela mmogo le tirišo ye kgolo ya metšhene le ya titšithale ka tšweletšong ya ka meepong le ya ka botšweletšing, ka boleming bja ka diintastering, dinamelweng le ka dikgokaganyong go ralala le lenaneokabo, le ka go šomeng ga dijo. Tšhomišo ya enetši e oketšegile go ralala le lenaneo la dijo gomme ditlakala di tšweletšwa nako le nako. Tee-tharong ya dijo tše di tšweletšwago lefaseng ka bophara e feletša e le ditlakala.

Lenaneo le le feleleditše ka ntwa go tlhago fao go nago le phokotšego ka lebelo ya mehutahuta diphedi, tšhilafatšo le tshenyo ya mobu; mehutahuta ya diabe tša maphelo tšeo di sego tša loka go tšwa go dikhemikhale tša mpholo ka ditšhabeng tša balemi le gareng ga badiriši; le go hlokiša ditšhaba menyetla le bašomi bao ba tšweletšago dijo ka go ba beela thoko.

Lenaneo la dijo la ka diintastering le sepedišana mmogo le le khuetšo ya dikhamphani ge go tšewa dipheto le ka go taolo go karolo ye nngwe le ye nngwe ya lenaneokabo, e lego seo se tšwelago pele go maatlafala go ralala le lenaneo la kabo le la phatlalatšo ya ditšweletšwa ka moka ka dinageng le lefaseng ka bophara.

Khuetšo ye ya dikhamphani e hlamile sebopego sa lenaneo la dijo, go swana le go nyaka go tšweletšwa dijo ka bontši go fepa setšhaba seo se golago le mekgwa ya bolemi ya ka diintastering yeo e hlokago ka nepo ya go maatlafatša tšweletšo ya dijo, mohlomongwe go naga ye nnyane. Le ge go le bjale, dijo tše di lekanego di tšweletšwa lefaseng ka bophara go fepa yo mongwe le yo mongwe mo pholaneteng. Eupša mokgwa wa go oketša poelo wa lenaneo le o thibela kabaganyo ye e lekalekanyago ya dijo tše. Gape, le ge e le gore lenaneo la dijo la ka diintastering bo bile le seabe se sennyane gore dijo di se ke tša tura ge nako e dutše e sepela, tšona ga di na phepo ye kaone, gomme seo se feletša ka mauba a phepompe lefaseng ka bophara, go nona le malwetši a go se fetele.

Naa lenaneo la dijo le **huetša bjang phetogo ya tlelaemete?**

Mokgwa wa tšweletšo ya dijo wa ka diintastering woo o tšweletšwago le go phatlalatšwa lefaseng ka bophara ga o palelwe fela ke go fihlelela dinyakwa tša batho, ka ge tlala le phepompe di oketšega kudu, eupša gape o baka mathata a tša tikologo le a leago, go akaretšwa phetogo ya tlelaemete. Lenaneo la dijo la lefaseng ka bophara le rwele maikarabelo go fihla go tee-tharong(31–34%) go meši ya lefaufaung (GHG) ye e bakwago ke batho.

Ka nepo ya go fokotša meši ya lefaufaung le go tliša phetogelo go ya go setšhaba se sekaone sa go tšweletša khapone ya fase, go bohlokwa go rarolla tshepedišo ya lenaneo la dijo la ka diintastering!

Meši ye mentši ye e tšweletšwago ka go lenaneo la dijo ke khaponetaeoksaete, methane le nithraseoksaete. Tšweletšo ya dibjalo le ya leru e na le seabe se segolo sa go feta 50% ya methane le 75% ya nithraseoksaete ya meši ye e tšweletšwago ke batho, bobedi bja tšona di lego kotsi go feta khaponetaeoksaete go seabe sa tšona go ruthufatšeng lefase.

Kabelo ya lenaneo la dijo go digase tša meši ya lefaufaung

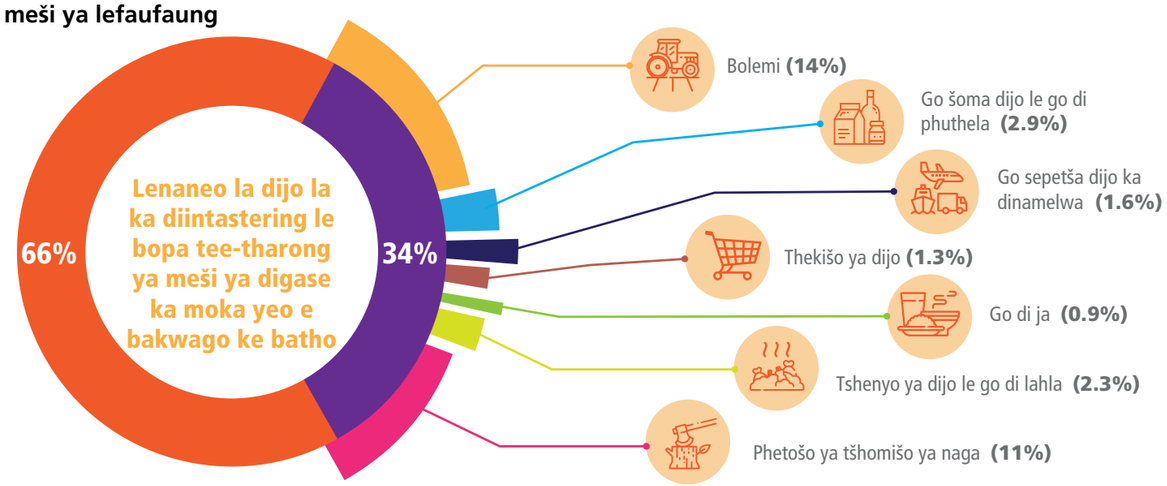

Target ©Biowatch South Africa. Bakeng sa info e oketšegilego bona: https://biowatch.org.za/download/factsheet-climate-change-and-food/

Maemong a lefase ka bophara, kabelo ye kgolokgolo ya 25% e tšwa go temo – yona e akaretša:

- 11% go tšwa go phetogo ya tšhomišo ya naga (go swana le go ripa mehlare ka nepo ya gore go tle go bjalwe dibjalo goba phulo ya diruiwa), le
- 14% go tšwa go tšweletšo ya ditšweletšwa, le meši ya dipolaseng go akaretšwa go tšwa go tšhomišo ya enetši, go diruiwa, go paraka le tšhela manyora.

Di-GHG tše di tšwago ka temong fela di nyakile go oketšega gabedi magareng ga 1961–2016, fao bontši bja koketšego ye bo tšwago go tšhomišo ye e oketšegilego ya manyora a sebjalebjale, go bjala reise le go rua diruiwa.

Tšweletšo ya diruiwa e nnoši, kudukudugo rua diruiwa ka diintastering go tšweletša nama le ditšweletšwa tša maswi, go na le seabe sa 14% sa poalomoka ya meši ye e bakwago ke batho ebile ke mothopo o tee o mogologolo wo o tšwago ka go lenaneo la dijo. Se ke ka lebaka la gore:

- Go ripa mehlare le go tloša dimela tša tlhago go dira gore go be le phulo le go bjala dibjalo go tla go fepa diruiwa;
- Go bjala dibjalo tša go fepa diruiwa;
- Go sepetša dijo tša diphoofolo go ya lefaseng ka bophara; le
- Methane wo o tšwago go tshepedišo ya tšhilego diphoofolong tša go otla tša go swana le dikgomo (seo se bitšwago go bela ga ka maleng).

Meši ye e tšqweletšwago ke dikhamphani tše di lego maemong a godimo go tše hlano tša go tšweletša nama le maswi e lekana le dikhamphani tše kgolo tša go tšweletša makhura a fosili tša go swana le ExxonMobil.

Ge intasteri ya nama le ya ditšweletšwa tša maswi di tšwela pele go gola ka ge go letetšwe e tla ba le seabe sa go feta 80% ya ditekanyetšo tša khapone gomme se se dira gore go se kgonagale go fokotša go hlatloga ga dithempheretšha ka 1,5°C ka godimo ga maemo a pele ga tirišo ya ka diintastering. Seripagare sa khilokramo ya nama ya kgomo se nyaka dilitara tše 6 800 tša meetse go tšweletšwa, ka nako yeo e lego gore phetogo ya tlelaemete e tlago fetša mothopo wo.

Ditshepedišo tša pele le tša ka morago ga tšweletšo di na le seabe sa 9% sa meši, fao e lego gore bontši bja meši bo dirwa ge go tšweletšwa le ge go phuthelwa dijo, le go lahla ditlakala tša dijo. Go tsenya kgwebong le ka diintastering go feta ka lefapheng la dipolasa ke methopo ye bohlokwa ya kgolo ye e oketšegilego ya go tšweletša meši ya GHG. Go fa mohlala, meši ye e tšweletšwago ge go tšidifatšwa fao go nyakegago ka lenaneong la tšweletšo ya dijo e oketšegile gararo go tloga ka 1990 go fihla go 5% ya meši ye e tšwago ka lenaneong la tšweletšo ya dijo.

Seabe **sa tlelaemete sa lenaneo** la dijo la **Afrika Borwa**

Afrika Borwa e na le lenaneo la dijo la kgwebo leo le hlabollogilego kudu le leo le tletšego kudu. Le ge e le gore go na le dipalasa tše di ka bago tše 40 000 tšeo di begilwego, bontši bja lenaneo la rena la dijo le tšweletšwa ke tekano ya 15 000 ya dipolasa tše. Dijo tše go tloga fao di sepela ka phatlalatšo yeo e laolwago ke dikhamphani, go di šoma, go di tšweletša le mananeo a dithekišo, fao go nago le dipoelo tše kgolo tšeo di hwetšwago go taolo ye.

Lenaneo le la dijo la ka diintastering le na le seabe sa 18% go meši ya tlelaemeteng ka Afrika Borwa – e nyakile go ba tee-hlanong. Palo ye e ka ba fasana go fetwa ke palogare ya lefase ka bophara ka lebaka la seabe sa go fetišiša sa enetši ya rena ye e sego ya hlweka. Go tše:

- Bolemi bo rwele maikarabelo go 6%,
- Phetogo ya tšhomišo ya naga ka tekano ya 1%, le
- Ditshepedišo tša pele le tša ka morago ga tšweletšo ka tekano ya 10% ya palomoka ya meši.

Go rua diruiwa go na le seabe sa 70% go meši ya bolemi ka Afrika Borwa, mola e le gore botšweletši bja dibjalo tša mašemong bo na le seabe sa 11% (57% go tirišo ya manyora a sebjalebjale le 30% go tšwa go tirišo ya laeme). Dibjalo tšeo di bjalwago kudu ka Afrika Borwa – e lego lefela, korong le moba – ke dibjalo tšeo di nago le seabe se segolo kudu go meši ya GHG, mola e le gore tšweletšo ya ka intastering ya merogo e na le kelo ya godimodimo ya meši ya GHG.

Dinamelwa tša go sepetša dijo, tšeo gantši di lego tša go šomiša tsela ka Afrika Borwa, di na le seabe sa 1% sa meši ya khapone ka kakaretšo, eupša dijo tše di šomilwego di na le seabe se segolo kudu sa meši ye e tšweletšwago ke dinamelwa tša merwalo tša go šomiša ditsela ka mo nageng. Se se laetša mananeo a kabo ya dijo ao a beilwego felogotee a batšweletši ba bagolo ba dijo le disuphamakete, fao diphahlo di sepetšwago go tloga mafelong a kgole go ya mafelong a botšweletši le a kabo, gomme tša abja gape go barekiši go ralala le naga.

SENEPE: U.S. DEPARTMENT OF AGRICULTURE/RAWPIXEL

Lenaneo la dijo la ka diintastering la ka Afrika Borwa le na le seabe ka bobedi go maatlafatša phetogo ya tlelaemete le go e bea kotsing

Dikhamphani di na le khuetšo ye kgolo go melawana ya mmušo, go mebaraka, le go dijo tša rena. Di hlama se gore se di hole eupša ka šitiša tokelo go dijo, go phepo, go maphelo, go balemipotlana, go bašomi, le go barekiši; le go tikologo. Maatla a a dikhamphani le go hwetša poelo ga tšona go thulana le mathata ao dimilione tša MaAfrika Borwa di lebanego le ona go fihleleleng ga dijo tše di tšweletšwago ka mo lenaneong le. Pele ga leuba la COVID-19, 20% ya MaAfrika Borwa e bile le phihlelelo ye e sego ya lekana go dijo goba le tlhokego ye kgolo ya phihlelelo go dijo. Ka Matšhe 2021, 35% ya malapa e be e palelwa ke go reka dijo tša maleba gomme 17% ya malapa yona e itemogetše tlala ye e sa felego. Eupša dikhamphani tša dijo di ile tša tšwela pele go dira dipoelo tše kgolo, gomme lekala la bolemi le ile la gola go tša ekonomi ka 13.4% ka 2020 le ka 8.3% ka 2021.

SENEPE: CLIMATE CHANGE, AGRICULTURE AND FOOD SECURITY/FLICKR

Go šoma ka ekonoming ga lenaneo la bjale la dijo go na le seabe se sennyane sa thwii go dinyakwa tša leago la ka mo nageng ye, mola ka go le lengwe le na le seabe se segolo go mathata ao a hlakanego, go akaretšwa phetogo ya tlelaemete. Go kopana ga phetogo ya tlelaemete le tlhokego ya tekatekano go tla oketša kudu go ba kotsing ga batho, tlala, dipoelo tša maphelo le kgonagalo ya dintwa.

Malapa ao a hlokago kudu, ao a šetšego a šomiša letseno la bona le lentši leo le ka bago 80% go dijo, a tla ba mathateng le go feta ge phetogo ya tlelaemete e oketša ditheko tša dijo tše di hlatlogago, yeo go emetšwego gore e tla oketšega lefaseng ka bophara ka tekano ya godimo ya 84% ka 2050.

SENEPE: LOTUS HEAD/WIKIMEDIA COMMONS

Naa go ka dirwa eng?

Dinepišo di swanetše go bewa go phokotšo ya meši ya GHG ye e bakwago ke lenaneo la dijo, go sepelelana le boikgafo bja Afrika Borwa bja bosetšhaba le bja lefaseng ka bophara.

Makala ao a beilwego pele ke:

- Lekala la diruiwa ka botlalo
- Enetši le dinamelwa ka lenaneong la dijo ka moka
- Ditiro tša bolemi le tšhomišo ya manyora a sebjalebjale, go lebeletšwe kudu go fetogela go ditiro tša bolemi bja go amana le tikologo go ralala le dipolasa ka moka
- Bolemi bja kgwebo ga se bja swanela go oketšega go tšwela pele ka go mafelo a dithokgwa le a mabjang. Mafelo a a tlhago a swanetše go bušetšwa sekeng le go šireletšwa, bobedi bjalo ka dišireletši tša khapone le bjalo ka mafelo a phedišano ya diphedi tša mehutahuta. Ge go na le taolo ya maleba, diruiwa tša go fula go gongwe le go gongwe di na le kgonagalo ya go thuša go bušetša mafelo a mabjang ge go se na le diphoofolo tša lešoka tša go otla (ge go le maleba), le go ba karolo ya mananeo a tšweletšo ya dijo ao a kopantšwego. Se se nyaka gore dikgomo di raloke tema go tikologo le go phepo, sebakeng sa go no tšwela pele ka go tšweletša nama go fihlelela kgolo ya ekonomi.

Dingwalwa tše di šomišitšwego

Letlakala le la dintlha se tsopotšwe go letlakala la dintlha la Biowatch: Phetogo ya tlelaemete le lenaneo la dijo leo le tsentšwego go seemo sa ka diintastering. Taonelouta letlakala la dintlha, fao go nago le lenaneo la methopo ka botlalo mo:

https://biowatch.org.za/download/factsheet-climate-change-and-food/